

УДК 260.1:261.6
DOI: 10.17721/sophia.2021.18.4

А. В. Коваленко, канд. мед. наук, канд. богослов. наук
Запоріжжя, Україна
ORCID: 0000-0001-7236-467X
e-mail: arhierey.zp@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В РАННЬОХРИСТІЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Присвячено аналізу ключових аспектів формування Церкви в період раннього християнства. Показано еволюцію змістовного наповнення слова "церква" від давньогрецького його розуміння як народного зібрання до християнського розуміння як Тіла Христового. Доводиться, що організаційна структура Церкви формувалась під дією історичних, соціальних, політичних та економічних чинників. Показується, що ранньохристиянська Церква формувалась в умовах жорстких зовнішніх та запеклих внутрішніх суперечок. Уже в період раннього християнства Церква здійснює поворот від самоізоляції до комунікації із соціумом, а християнські онтологічні уявлення знаходять своє втілення в різних сферах буття – соціальному, політичному, економічному тощо. Важливу роль відіграв ранній період становлення Церкви в антропологічному аспекті. Християнські антропологічні уявлення формували нові змісти суспільної свідомості, новий тип людини, в якій поєднуються божественне та земне, вічне та тлінне і дух якої виходить далеко за горизонти всіх можливих філософських чи світоглядних уявлень. Розуміння людини як образу та подоби Бога слугувало утвердженню гідності людини та нових морально-етичних орієнтирів в усіх сферах її буття.

Ключові слова: ранньозавітна Церква, народне зібрання, Церква, образ і подоба Бога, цезаропапізм, папізм.

Постановка проблеми. В історії західної цивілізації раннє християнство займає особливе місце. Зародившись як одна з течій іудаїзму, воно вийшло за межі обмеження національними кордонами і за 300 років перетворилось на державну релігію Римської імперії та стало потужним чинником формування не лише релігійного, але і соціокультурного образу середньовіччя. Поставивши крапку в античному космоцентризмі, християнство водночас трансформувало у своєму вченні чисельні взірці античної культурної та філософської традиції та сформувало новий духовний та соціокультурний образ і сучасного світу. Метою статті є прослідкувати взаємозв'язок філософських, релігійних, соціальних, політичних та економічних чинників у процесі формування християнства, еволюції його розуміння як Церкви, Тіла Христового в перші століття його історії. Відповідно до ступеня впливу та ролі, які відіграло раннє християнство в період його становлення, дослідження цього періоду не втрачає актуальності й до сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток Церкви у післяновозавітній період набув чимало зовнішніх імпульсів, серед яких, безумовно, були і політичні, економічні та соціокультурні чинники. Однак сокровенним ядром Церкви в богословському її осмисленні, не будемо про це забувати, як її буття, так і її розвитку, є Христос, як сказано у Одкровенні (21: 2–3): "І я, Іоан, побачив святе місто Єрусалим, новий, що сходить від Бога з неба, приготований, як наречена, прикрашена для чоловіка свого. І почув я гучний голос з неба, який говорив: ось, скинія Бога з людьми, і Він буде жити з ними; вони будуть Його народом, і Сам Бог з ними буде Богом їхнім". Церква, створена на небесах та керується Духом Святим тут на землі (Еф. 2:2). І тут її гонитва, становлення, піднесення та падіння є необхідною умовою Промислу Господнього щодо її людської складової, яка ніколи не була та не є досконалою та потребує кропіткої духовної роботи, як тому вчить і апостол Петро: "І самі, немов те каміння живе, будуйтеся в дім духовий, на священство святе, щоб принести жертви духовні, приємні для Бога через Ісуса Христа" (1 Петра 2:5). Отже, врахування та розкриття політичних, економічних, соціокультурних умов становлення Церкви богословами розглядається виключно в контексті Промислу Господнього щодо духовного її життя та жодним чином не в контексті уявлень про те, що Церква, підлягаючи соціальним впливам, є лише одним із соціальних організмів, тісно впле-

тених в історичний перебіг розвитку людського суспільства.

Наповнення новим змістом парадигмального ядра давньогрецького слова "ἐκκλησία" (народне зібрання) в християнське його розуміння (церква) відбувалася поступово. Лише народившись, новозавітна Церква відчувала на собі руйнівні впливи як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Переслідування християн протягом перших століть супроводжувались нерідко великою жорстокістю та ставленням до них, як до шкідливого зібрання людей. Таким чином, у суспільній свідомості ця ἐκκλησία (народне зібрання) являла собою таємні збори людей, які виступали проти існуючого ладу, відмовлялися святкувати традиційні народні свята, піддавали критиці традиції, займалися магією тощо [2; 5; 10]. Відповідно до такого народного розуміння новонародженої релігії, християни звинувачувались у всіх бідах, про що читаємо в численних історичних текстах. Зокрема, Тертуліан зауважує: "Якщо Тибр увійшов у стіни, якщо Ніл не розлився на полях, якщо небо не дало дощу, якщо відбувся землетрус, якщо трапився голод чи епідемія; то зразу ж кричать: християн до левів" [18]. Попри таке неоднозначне ставлення населення до християн, офіційна державна політика щодо них була на початку доволі поміркованою і в контексті покарання зводилася до примусу зректись віри. Водночас після рескрипту Траяна запровадились більш жорстокі заходи, відповідно до яких християн, які зречуться своєї віри, потрібно було відпустити, інших, які не зрікались, – піддавали жорстоким катуванням та смерті. В часи правління Марка Аврелія християн, які були римськими громадянами піддавали страті від меча, інших – звірями.

Означене ставлення до християнських громад унаочнює існуючу за всіх часів та народів парадоксальність сприйняття дійсності суспільною свідомістю, характерною рисою якої є домінування загальноприйнятих уявлень та переконань над фактами, які відповідають дійсності, але не "вписуються", мовою Томаса Куна, в домінуючу парадигму. З перших кроків існування християнська спільнота базувала своє життя на основоположних принципах вчення Христа. Зокрема, характерними її рисами були турбота та співчуття до бідних і безправних, ображених, ув'язнених, голодних, струджених і обтяжених. Вчення громади було суголосне Христу як у його любові до ближніх, так і в безкомпромійному засудженні неправди, байдужості, пригноблення. Безумовно, це формувало нову "внутрішню" людину, яка була не

відома античній ментальності, загубленій у вирі різноманітних філософських вчень, які, хоча і піднялись до усвідомлення плінності людського життя, але, не маючи уявлень про остаточну істинну мету існування людини, не могли запропонувати нової антропології і лише балансували між розумінням щастя Епікуром, яке, на його думку, можливе лише за умови отримання насолоди від життя шляхом зречення будь-яких притаманних людині страхів та закликів кініків до зречення від усього матеріального "в ім'я" мінімалізму. Таким чином, у перших християнських громадах пропонувалась відповідь на запити людського духу щодо сенсу життя людини та її сутності, які були притаманні суспільній свідомості того періоду. Можемо сміливо стверджувати, що нове розуміння людини як духовної істоти було на часі в тогочасному суспільстві. Але утвердження нової парадигми було можливе лише в християнській спільноті, яка мала силу Духа Святого, на відміну від інших світоглядних концепцій, на практичне утвердження християнських істин у житті кожної людини, що і наражало християн на небезпеку та на жорстоке а, подекуди, і категоричне несприйняття.

Попри зовнішні випробування на міцність віри, ново-завітна Церква піддавалася і внутрішнім спокусам. Із першого послання Климента римського до коринфських християн дізнаємося, що із середини Церква руйнувалася внутрішніми чварами щодо церковного порядку. Винуватцями коринфських негараздів, згідно з текстом, "були деякі зухвалі і зарозумілі люди", одна або дві особи, які збурили громаду і стали ватажками обурення і поділу. Їхньою моральною рисою є "гордість, звеличення мудрістю, яка блищала на словах, але була чужа до добрих справ". Правда вони разом з тим були або принаймні до них приєднались "люди, що видавалися зовнішньою чистотою життя і особливо святістю поплоті, але вони не були проияті правдивою любов'ю, яка діє зі смиренням і шукає загальної користі, а не своєї. Пишаючись своїми перевагами в розумінні і зовнішньою чистотою життя, вони через заздрощі та помилкове розуміння християнської свободи повстали проти певного порядку богослужіння і законно поставленої влади церковної. Склавши сильну партію, вони простягли свою зухвалість до того, що звели з церковних посад деяких шановних предстоятелів Церкви, поставлених самими апостолами або їхніми спадкоємцями" [15].

Попри означені внутрішні та зовнішні суперечливі фактори впливу, християнські громади міцнішали та збільшувались, що й зумовило необхідність формування певної організаційної структури. Це абсолютно законно, оскільки без "правильної налагодженої організації суспільство не може правильно та успішно розвиватись" [17]. Типове життя громад було таким, що кожен член її міг проповідувати, зцілювати, вчити. Основні правила проведення зібрань та богослужінь кристалізувались на ґрунті тогочасного строкатого релігійного середовища [1, с. 1–16]. Людей, які виконували культурні обряди, називали пророками, а людей похилого віку – пресвітерами, до їхньої думки, за традицією, дослухалися і їх шанували. Виділялись також люди, які прислужували за спільною трапезою і їх називали дияконами. Життя перших християнських громад нагадувало велику родину, яка мала не лише спільні світоглядні уявлення та духовні цінності, але й спільне майно. Лише з часом та із збільшенням громад поступово необхідність у спільному майні зникає, але залишається спільна каса та виникає потреба у новій формі служіння – збереження спільної каси та казни. Людей, які їх зберігали, називали єпископами. Варто зауважити, що в період становлення організаційної структури християнсь-

ких громад найбільший авторитет та владу в них мали пресвітери, пророки та апостоли. Єпископи та пресвітери, згідно з чисельними прикладами з діянь апостолів, мали рівну повагу та рівне становище. Молода християнська церква функціонувала в умовах скоріше колективного управління, ніж одноосібного. Лише з кінця I ст. до середини II ст. формується нова ієрархічна структура, в якій головну роль починають відігравати пресвітери та єпископи і закріплюється уявлення про те, що авторитет їхній походить від апостолів [14].

З другої половини II ст. абсолютним авторитетом християнської громади стає єпископ, який обирається членами громади, в якій на той час уже почалися процеси розділення на клир (духівництво) та мирян [6]. Із самого початку критерієм вибору єпископа було його духовні, інтелектуальні та моральні якості. Зокрема, майже кожен із них відрізнявся чистотою християнського життя, був моральним авторитетом та сильним лідером, що допомагало їм спрямовувати паству до її справжнього джерела в умовах чисельних єретичних рухів. На означених якостях наголошували і апостоли, зокрема у 1 посланні до Тимофія читаємо: "Вірне це слово: коли хто єпископства хоче, доброго діла він прагне. А єпископ має бути бездоганим, муж однієї дружини, тверезий, невинний, чесний, гостинний до приходнів, здібний навчати, не п'яниця, не заводіяка, але тихий, несварливий, не сріблолобець, щоб добре рядив власним домом, що має дітей у слухняності з повною чесністю, бо хто власним домом рядити не вміє, як він зможе пильнувати про Божу Церкву? Не новонавернений, щоб він не запишався, і не впав у ворожий осуд. Треба, щоб мав він і добре засвідчення від чужинців, щоб не впасти в догану та в сітку диявольську. Так само диякони мають бути поважні, не двомовці, не багато віддані вину, не соромнозахланні, такі, що мають таємницю віри при чистім сумлінні. Отже, і вони нехай перш випробуються, а потому хай служать, якщо будуть бездоганні. (1 Тимофію 3:1–10). Із означеного можемо зробити висновок не лише про вимоги до людей, які покликані були до керівництва Церквою, але про загальне поступове формування нової "внутрішньої" людини. Слідом за формуванням відданості Христу, віри у Христа та віри Христу, формувалась у межах широко-го загально населення, а не лише освічених людей і людина шляхетна, докорінно відмінна від сучасників в її духовному та моральному вимірах.

У такий спосіб, відповідно до Промислу Господнього, в умовах нових соціально-культурних обставин, політичних чинників, певних стереотипів суспільної свідомості, внутрішніх процесів, відбувалось поступове становлення нової організаційної структури і давньогрецьке розуміння слова "ἐκκλησία" (народне зібрання) почало набувати новітніх рис християнського його розуміння як "нової форми людського співіснування, нового буття людини як в індивідуальному, так і в суспільному контексті, яке поєднує Небо та Землю, Бога та людей, та являє собою Боголюдський організм і є Церквою" [13]. У другій половині II ст. християнство із незалежних, а іноді і конкуруючих між собою громад, формується в широку мережу взаємопов'язаних церков на чолі з єпископами. Основною структурною одиницею нової релігійної мережі були громади, сконцентровані в містах. Сільська ментальність продовжувала тягити до дохристиянських вірувань, тому малочисельні сільські громади підпорядковувались місту [12, с. 19]. Траплялись водночас приклади і ширших за місто територіальних впливів єпископів. Зокрема, як відомо, Ігнатія Антіохійського, який очолював церкву впродовж 40 років у складний період переслідування

християн, також йменували Сирійським, оскільки вплив його віри та діянь поширювався на всю Сирію.

Варто зауважити, що попри існування чисельних церковних громад формувалось і уявлення про Церкву як єдино істинну та святу, відповідно до вчення Господа Ісуса Христа: "щоб були всі одно: як Ти, Отче, в Мені, а Я у Тобі, щоб одно були в Нас і вони, щоб увірував світ, що Мене Ти послав" (Івана 17:21). Та відповідно до апостола Павла, який вчив: "Одне тіло, один дух, як і були ви покликані в одній надії вашого покликання. Один Господь, одна віра, одне хрещення, один Бог і Отець усіх, що Він над усіма, і через усіх, і в усіх" (До Ефесян 4:4–6). Процес формування такого новітнього взірця єдності у вірі людей різних національностей, розділених державними кордонами, безумовно був складний, особливо враховуючи ту обставину, що християнська церква, в дійсності, ніколи не була гомогенним організмом. Сповідуючи одне вчення, утверджуючи віру в Єдиного Господа, ведучи суперечки про природу Ісуса Христа, християни вчили усвідомлювати себе братами та сестрами, єдиною святою Церквою.

Описаний вище процес супроводжувався також соціальними та ідеологічними змінами. Важливу роль у соціальному контексті відігравала поява серед християн заможних верств населення. З їхньою появою збільшується власність громад, як результат – зміцнюється влада та авторитет єпископів, які, як уже зауважувалось, за неї відповідали. Саме в цих процесах формується уявлення і про помісну церкву, кордони якої поширюються до меж кордонів держав. Зміцнення влади єпископів спричинило й ідеологічні зміни, оскільки з цього моменту відбувається остаточне закріплення уявлень про безперервний зв'язок єпископської влади з апостолами та через них з Ісусом Христом. Зокрема, св. Ігнатій, єпископ Антіохійський, акцентує увагу на визначальній ролі єпископів у духовному становленні церкви, зауважуючи на тому, що там, де "буде єпископ, там повинен бути і народ, так само як, де Ісус Христос, там і кафедральна церква" [16]. В такий спосіб з появою єпископату до кінця II ст. завершився перший період становлення та розвитку християнської Церкви.

Остаточне ж закріплення в суспільній свідомості новітнього розуміння Церкви відбувається на рубежі III та IV ст., після "події, яка кардинально змінила зовнішнє положення церкви" [12, с. 23]. Водночас слід зауважити на тому, що і внутрішньо до початку IV ст. організаційна структура церкви уже мала вигляд монархічного єпископату з широким рядом церковних посад: читців, архidiaконів, іподияконів тощо. Тобто на період становлення нової парадигми державно-церковних відносин, спричиненої прийняттям християнства імператором Костянтином I, Церква уже мала чітку організаційну структуру, докорінно відмінну від апостольської форми християнства. Імператору ж Костянтину судилося бути обраною Богом людиною не лише для утвердження християнства державною релігією, але й для започаткування Візантійської християнської імперії. Як відомо, Господь явив імператору на небі сяюче знамення хреста з написом "Цим перемагай" (τοῦτο νικά) [7], що і відіграло ключову роль в історії християнства. Виходячи не лише з політичних чи економічних міркувань, але й із релігійних, імператор переносить столицю Римської імперії з Італії до грецького міста Візантія, яке згодом перейменує на Константинополь. Вслід за підписанням у 313 р. Міланського едикту про віротерпимість, уже в новій столиці він своєю постановою забороняє здійснювати будь-які язичницькі обряди.

Велика роль у обґрунтуванні сутнісного змісту християнської віри знову ж таки належить Костянтину, який в 325 р. скликав перший Вселенський християнський собор у місті Нікея. Це був триумфальний поча-

ток нових відносин між церквою та державою. Кесарійський єпископ Євсевій залишив свідоцтво надзвичайної атмосфери собору, коли за обідом "одні розмістились за столом поруч із своїм імператором, інші прилягли з іншого боку. Можна було прийняти цю картину за образ Царства Небесного, причому явлений скоріше уві сні, ніж в дійсності" [8].

Легалізація церкви слугувала початку формування нової парадигми державно-церковних відносин, розумінню її як теополітичного утворення, "яке охоплювало політичні структури Римської імперії та всесвітню християнську спільноту" [4, с. 63]. Утвердження нової парадигми було тривалим процесом, з IV по VIII ст., який супроводжувався гарячими доктринальними суперечками і його значення складно переоцінити, оскільки саме в цей період були сформовані доленосні для всього світу основоположні християнські доктрини.

Безумовно, відправною точкою цих процесів можемо вважати Міланський едикт 313 р., слідом за яким Церква отримала великі привілеї. Як відомо, Церква була звільнена від податків на нерухоме майно, їй було надане право відпускати рабів на волю, хоча і за згодою хазяїна, Церкві була надана судова влада, а розпорядження Костянтина про те, що данина з оподаткованої частини землі кожного міста буде віддаватись місцевим церквам, слугувало формуванню економічної стабільності Церкви [11, с. 24–44]. Також із цього часу при церквах почали з'являтися і перші благодійницькі установи – лікарні, притулки тощо. Деякі з них могли отримати і незалежність (ставропігію). Поступово відбувалася адаптація церковних структур до державної, в чому був зацікавлений і імператор, оскільки після 325 р. його кесарська влада доволі відчутно підтримувалась впливовою церковною організацією.

Нове суспільне ставлення до Церкви утверджувало її позиції, піднімало її авторитет, слугувало її кількісному зростанню. В мережу цих позитивних процесів були вплетені і внутрішні суперечки, які, як згодом покаже історія, ніколи її не покидали. Але цей період був особливо врожайним на вчення, які суперечили текстам Святого Письма і потім були засуджені Вселенськими Соборами та Святими Отцями. Окрім чотирьох першоересей – варварство, скіфство, іудейство та еллінізм – Іоанн Дамаскін у його трактаті "Про ересі" нараховує ще 103 еретичні вчення [9]. Ось в таких умовах світоглядного плюралізму утверджувалось християнське віровчення. Найбільший розбрат створювало вчення Арія, який, узгоджуючи вчення про Трійцю з єдністю Бога, заперечував Божественність Ісуса Христа. Крапку в цьому процесі було поставлено на Першому Вселенському соборі 325 р. в Нікеї, який анафемував вчення Арія і на якому було прийнято Символ Віри.

У вирі означених подій сформувались дві перші форми відносин церкви та держави – папізм та цезаропапізм. Форма цезаропапізму влаштувала імператора Костянтина, на думку якого, християнство повинне було мати статус державного інституту, підпорядковуватись владі імператора та слугувати їй. Із праці "Життя Костянтина" [7] Євсевія Кесарійського бачимо, що влада імператора сприймалась як Господнє благословення за правильне та праведне життя. Зокрема, Євсевій зауважує: "Він (Костянтин) сповідував себе слугою Всецаря; за це Бог невдовзі відплатив йому, поставив його господарем, владикою та переможцем, яких між автократами від віку не було" [7].

Надання пріоритету означеній формі державно-церковних стосунків було цілком закономірним та зрозумілим. В умовах внутрішньо-церковних суперечок держава нерідко виступала в них стримувальним важелем. Відомі приклади, коли єпископи звертались до імператора за допомогою в кризових, суперечливих

ситуаціях внутрішньоцерковного спілкування. В період становлення Церкви, допомога держави була необхідною для всіх церков та в усіх контекстах: політичному, економічному, суспільному.

Одночасно, в цей же період, формується і протилежне розуміння взаємин Церкви та держави – папізм. Не отримуючи задовільних рішень імператора, деякі єпископи висували заклики на відокремлення Церкви від держави. Означена ідея не могла бути реалізованою за правління Костянтина, оскільки його рішення надати християнству офіційної релігії базувалося на чіткому розумінні ролі цієї Церкви в його державі і йому потрібна була державна релігія, яка б виконувала чітко визначені функції. Означені два типи відносин Церкви та держави набудуть в історії свій розвиток.

Висновки. Таким чином, після новозавітний період мав визначальне значення в процесі формування основних форм буття Церкви а, отже, і визначальну роль у духовному, соціально-культурному та антропологічному аспектах розвитку європейської цивілізації. Зокрема, в цей період Церква переростає із форми народного зібрання у сформовану духовно-соціальну структуру з чіткою ієрархією та новою формою співбуття людей, яка розуміється в духовному контексті як Тіло Христове. По-друге, Церква, від тоді і назавжди, стає активним членом духовно-соціального життя суспільства, задаючи напрям розвитку більшій частині людства, а християнські онтологічні уявлення знаходять своє втілення в різних сферах буття: соціальному, політичному, економічному тощо. По-третє, Церква формує новий тип людини, в якій поєднується божественне та земне, вічне та тлінне і дух якої виходить далеко за горизонти всіх можливих філософських чи світоглядних уявлень. Розуміння людини як образу та подоби Бога слугувало утвердженню гідності людини та нових морально-етичних орієнтирів.

Список використаних джерел

1. Alikin A. Valeriy. The Earliest History of the Christian Gathering: Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries. Brill, 2010.
2. Clark G. Christianity and Roman Society. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
3. Friend W. H. C. Persecutions: genesis and legacy // The Cambridge History of Christianity. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. Т. I.
4. Архимандрит Кирило (Говорун). Мета-еклезіологія: хроніки самоусвідомлення Церкви. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018.
5. Болотов В. В. Лекции по истории древней церкви. Санкт-Петербург, 1910. Т. II.
6. Гергей Е. История папства. Москва : Республика, 1996. URL: <https://sedmitza.ru/lib/text/441551/>
7. Евсевий Кесарийский (Памфил). Четыре книги Евсевия Памфила, епископа Кесарии Палестинской о жизни блаженного василевса Константина. Кн. первая. Гл. 28. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evsevij_Kesarijskij/o-zhizni-blazhennogo-vasilevsa-konstantina/1_3
8. Евсевий Кесарийский (Памфил). Четыре книги Евсевия Памфила, епископа Кесарии Палестинской о жизни блаженного василевса Константина. Кн. третья. Гл. 15. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evsevij_Kesarijskij/o-zhizni-blazhennogo-vasilevsa-konstantina/1_3

А. В. Коваленко, канд. мед. наук, канд. богослов. наук, Запорожье, Украина

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ХРИСТИАНСКОЙ ЦЕРКВИ В РАННЕХРИСТИАНСКИЙ ПЕРИОД

Посвящено анализу ключевых аспектов формирования Церкви в период раннего христианства. Показана эволюция содержания наполнения слова "церковь" от древнегреческого его понимания как народного собрания к христианскому пониманию как Тела Христова. Доказывается, что организационная структура Церкви формировалась под действием исторических, социальных, политических и экономических факторов. Показывается, что раннехристианская Церковь формировалась в условиях жестких внешних и ожесточенных внутренних споров. Уже в период раннего христианства Церковь осуществляет поворот от самоизоляции к коммуникации с социумом, а христианские онтологические представления находят свое воплощение в различных сферах бытия: социальном, политическом, экономическом и тому подобное. Важную роль сыграл ранний период становления Церкви в антропологическом аспекте. Христианские антропологические представления формировали новые смыслы общественного сознания, новый тип человека, в котором сочетается божественное и земное, вечное и тленное и дух которого выходит далеко за горизонты всех возможных философских или мировоззренческих представлений. Понимание человека как образа и подобия Бога служило утверждению достоинства человека и новых морально-этических ориентиров во всех сферах его бытия.

Ключевые слова: раннехристианская церковь, народное собрание, Церковь, образ и подобие Бога, цезаропапизм, папизм.

9. Иоанн Дамаскин, прп. О ересях. URL: http://www.odinblago.ru/damaskin_tvorenia1/7

10. Иосий Флавий. Иудейская война. Минск : Беларусь, 1991.

11. Казаков М.М. Христианская церковь и Римская империя в IV веке / Ивонин Ю.Е., Казаков М.М., Керов В.Л., Курбатов Г.Л., Федосик В.А. Очерки истории христианской церкви в Европе (Античность, средние века, Реформация). Смоленск, 1999.

12. Каллист (Уер) Диоклийский Епископ. Православная церковь. Москва, 2001.

13. Лука (Коваленко) Митрополит Запорізький. Церква в образах Старого та Нового Завітів. Труды Київської духовної академії. 2020.

14. Общая история церкви. Т. 1. От зарождения Церкви к Реформации: I–XV века. Кн. 1. Богословское и организационное становление Церкви: I–III века. Москва : Наука, 2017.

15. Первое послание Климента Римского к Коринфянам URL: http://khazarzar.skeptik.net/books/clem_rom/clem_r_1.htm

16. Посл. К магнезийцам, VI, I. Раннехристианские церковные писатели. Москва, СП "Интербук", 1990.

17. Поснов М.Э. История Христианской Церкви. URL: <https://history.wikireading.ru/289313>

18. Тертуллиан. Апология или Защищение христиан против язычников, гл. 40. URL: http://www.odinblago.ru/tertulian_1/2

References

1. Alikin A. Valeriy. The Earliest History of the Christian Gathering: Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries. Brill, 2010.

2. Clark G. Christianity and Roman Society. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

3. Friend W. H. C. Persecutions: genesis and legacy // The Cambridge History of Christianity. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. T. I.

4. Arximandryt Kyrylo (Hovorun). Meta-eklesiologia: khroniky samousvidomlennya Cerkvy. Kyiv: DYX I LITERA, 2018. [In Ukrainian]

5. Bolotov V.V. Lekcii po istorii drevney cerkvi. Sankt Peterburg, 1910. T.II. [In Russian]

6. Gergey E. Istoria papstva. Moskva: Respublika, 1996. URL : <https://sedmitza.ru/lib/text/441551/> [In Russian]

7. Evsevij Kessariyskiy (Pamfil). Chetyre knigi Evsebia Pamfila, episkopa Kesarii Palestinskoy o schizni blaschennogo vasilevsa Konstantina. Kniga pervaya. Glava 28. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evsevij_Kesarijskij/o-zhizni-blazhennogo-vasilevsa-konstantina/1_3 [In Russian]

8. Evsevij Kessariyskiy (Pamfil). Chetyre knigi Evsebia Pamfila, episkopa Kesarii Palestinskoy o schizni blaschennogo vasilevsa Konstantina. Kniga tretia. Glava 15. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Evsevij_Kesarijskij/o-zhizni-blazhennogo-vasilevsa-konstantina/1_3 [In Russian]

9. Ioann Damaskin, prp. O eresiah. URL: http://www.odinblago.ru/damaskin_tvorenia1/7 [In Russian]

10. Iosiy Flaviy. Iudeiskaya vojna. Minsk: Belarus, 1991 [In Russian]

11. Kazakov M.M. Khristianskaya cerkov I Rimskaya imperia v IV veke / Ocherki istorii khristianskoy cerkvi v Evrope (Antichnost, srednie veka, Reformacia). Smolensk, 1999. [In Russian]

12. Kallist (Uer) Dioliyskiy Episkop. Pravoslavnaya cerkov. Moskva, 2001. [In Russian]

13. Luka (Kovalenko) Mitropolit Zaporozkiy. Cerkva v obrazah Starogo ta Novogo Zapovitiv. Trudy Kyivskoi duhovnoi akademii, 2020. [In Ukrainian]

14. Obschaya istoria cerkvi. T.1. Ot zaroschdenia Cerkvi k Reformacii: I–XV veka. Kn. 1. Bogoslovscoe I organizacionnoe stanovlenie Cerkvi: I–III veka. Moskva: Nauka, 2017. [In Russian]

15. Pervoe Poslanie Klimenta Rimskogo k Korinfiannam URL: http://khazarzar.skeptik.net/books/clem_rom/clem_r_1.htm [In Russian]

16. Posl. K magnezijcam, VI, I. Pannexhristianskie cerkovnye pisateli. Moskva, SP, "Interbuk", 1990. [In Russian]

17. Posnov M.E. Istoria Khristianskoy Cerkvi. URL: <https://history.wikireading.ru/289313> [In Russian]

18. Tertullian. Apologia ili Zashischenie khristian protiv yazychnikov, gl. 40. URL: http://www.odinblago.ru/tertulian_1/2 [In Russian]

Надійшла до редколегії 11.08.21

Andriy Kovalenko, PhD of Medical Sciences, PhD of Theological Sciences,
Zaporizhzhia, Ukraine

FEATURES OF THE FORMATION OF THE CHRISTIAN CHURCH IN THE EARLY CHRISTIAN PERIOD

The article is devoted to the analysis of key aspects of the formation of the Church in the period of early Christianity. The evolution of the meaning of the word "church" from the ancient Greek understanding of it as a popular assembly to the Christian understanding as the Body of Christ is shown. It is proved that the organizational structure of the Church was formed under the influence of historical, social, political and economic factors. It is shown that the early Christian Church was formed in the conditions of fierce external and fierce internal disputes. Already in the period of early Christianity, the Church made a turn from self-isolation to communication with society, and Christian ontological ideas are embodied in various spheres of life – social, political, economic, and so on. An important role was played by the early period of the Church's formation in the anthropological aspect. Christian anthropological ideas formed new meanings of social consciousness, a new type of man, which combines the divine and earthly, eternal and perishable, and whose spirit goes far beyond the horizons of all possible philosophical or ideological ideas. The understanding of man as the image and likeness of God served to affirm human dignity and new moral and ethical guidelines in all spheres of his existence.

Keywords: Early Christian Church, people's assembly, Church, image and likeness of God, Caesaropapism, papism.

UDC 7.046.3

DOI: 10.17721/sophia.2021.18.5

Kateryna Kozar, PhD student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6338-9365
e-mail: kozar.katerina@gmail.com

BIBLICAL WOMEN'S IMAGES AS SOCIO-CULTURAL MODELS OF BEHAVIOR IN THE WESTERN EUROPEAN MIDDLE AGES

The article examines the biblical tradition of understanding women and their place in public relations. It is claimed that in the most detailed study of the biblical tradition, it does not carry the destructive power that was later given to it by theologians and philosophers. Researchers point out that every woman mentioned in the Scriptures is not accidental and symbolic. It is a model of God's action, the personification of the Kingdom of God. The theological tradition insists on equality between God's creations, but it is noted that it is possible only in the case of spiritual union with God. The possibility of women's realization in the world was limited to motherhood or monasticism. It is described that the glorification of humility before the will of the Lord was a sociocultural, religiously determined model of a woman's submission to an infinite number of rules created by moralists and preachers. The stories of three biblical women who had the most significant influence on the formation of medieval ideas about women in society are analyzed. That is, we are talking about the images of Eve and the Virgin Mary, which belong to the symbolic space of the ideal and were interconnected and balanced through the image of Mary Magdalene, which belongs to the real space of everyday life. The article argues that the image of Eve in contact with the devil and the image of Mary who destroyed the devil are two sides of the same coin. Thus, this ambivalence of female nature is a certain invariant that is inherent in androcentric culture as such.

Keywords: christianity, bible, church, woman, Eve, Virgin Mary, Mary Magdalene, femininity.

This article combines several issues related to the understanding of women, their socio-functional purpose in medieval religious society, and is shown in a large number of works of theology, philosophy, both representatives of this era and the present. In this way, the formulation of the question of how the practices of the social, cultural, and religious establishment of women are formed on the basis of existing notions of femininity is actualized. Which are due to the objective need of culture and religion for certain specific female functions within the Western European Christian tradition. Understanding the nature and purpose of women, medieval thinkers have traditionally considered the system of the opposition of Eve and Mary. It is important to prove that it is the polar models of women's perception in the medieval religious tradition that become the fulcrums for describing femininity because within the ideal and anti-ideal of femininity there are their own standard variants of ideas about women.

The texts of the books of the Old and New Testaments are involved in the study of women's images of the Bible, which significantly influenced the formation of ideas about women in the theocentric culture of the Middle Ages. In historical and philosophical retrospect, research on women and their role in the church is represented by the works of Christian theologians, in particular: the Apostle Paul, Tertullian, Augustine Aurelius, Ambrose of Milan, Thomas Aquinas. Serhiy Zherebkin's work is devoted to the study of women's nature and the purpose of women in the works of the Church Fathers and scholastics, and Valentina Uspenska's work analyzes the attempt at theoretical rehabilitation of women, begun by Kristina Pizanska.

The role of biblical heroines in the formation of medieval ideas about women is explored in the work of Andrea Milano. Edith Dean's work provides biographical material about three hundred biblical heroines, and Catherine Jansen dedicates her research to Mary Magdalene. Anna Kasatkina writes about changes in the status of a prostitute during the late Middle Ages. Comprehensive studies of the role of women in the religious culture of the Western European Middle Ages were conducted by Daria Bukatova, Tatiana Ryabova, Lyudmila Bashinskaya, Anne-Marie Pelletier. The history of women's religious ministry in medieval Western Europe is explored in the works of Elizabeth Ber-Siegel. Simone de Beauvoir's historical and philosophical research covers the whole complex of problems related to women. The work also used the work of Jean Delumo, in which he gives a general description of the history and development of understanding of women, in particular, the interest of the Christian tradition in the implementation of anti-feminist sentiments in society.

Thus, the above-mentioned literary sources give us a concretized, clearly formed view of certain aspects of the issues raised by us. In addition, the necessary understanding of this problem at a new theoretical level is presented. The method of the article shows how biblical female images influenced the formation of socio-cultural models of behavior of women who had no influence and functioned during the Middle Ages but continued to exist in the following years in the Christian tradition.

Those who were convinced of the physical, intellectual, and moral imperfections of women also turned to the problems of human creation. First of all, note that woman was not created by God at the same time as man, but after him,